

Богих РАКОЧЕВИЋ*

УНИВЕРЗАЛНИ МОТИВИ
КАО ПЈЕСНИЧКЕ КОНСТАНТЕ
(Важније књижевне одреднице Јанка Ђоновића)

Апстракт: Јанко Ђоновић заузима истакнуто мјесто у корпусу водећих југословенских интелектуалаца у периоду између два свјетска рата, тј. међу писцима тако зване социјалне књижевности или лијевог књижевног покрета. Иако је забиљежио интересантне утиске о личностима и догађајима из његовог завичаја, као и о другим личностима и догађајима, он је првенствено пјесник. Он је писац који је снажно осјећао социјалну неправду, али такође налазимо читав спектар чисто лирских излива у његовој поезији. То се јасно одражава у пјесмама које су инспирисане мотивима завичаја. Његова дјела о црногорским економским емигрантима су нарочито импресивна. Оно што се назива, или се још помиње као југословенска књижевност прве половине двадесетог вијека обилује темама економске миграције. И то је разлог што се мотиви имиграције радника у Ђоновићевом дјелу могу посматрати у контексту универзалних мотива као поетске константе. Са друге стране, писац је извукао специфичности завичајног краја из универзалног контекста, и описао интересантан миље са његовим друштвеним, историјским, културним и другим елементима. Ђоновић није писац великог опуса али његово мјесто у савременој црногорској књижевности је значајно. Његова дјела су заступљена у антологијама, читанкама и уџбеницима. Он је један од аутора који су поставили темеље важних културних организација и дали снажан подстрек књижевном животу у Црној Гори и шире у раним послијератним годинама.

Кључне ријечи: *Јанко Ђоновић, социјална лијерајтура, Црмница, универзални мотиви, поезија*

Иако је ријеч о економски неразвијеној средини између два свјетска рата, Црна Гора у то вријеме има релативно динамичну књижевну сцену и њену задовољавајућу инфраструктуру. Углавном никшићки и подгорички листови и часописи окупљају познате југословенске писце. Неки од њих су им, попут, рецимо, Ујевића, чија се прва ијекавска књига појављује у Никшићу, стални сарадници.

* Богих Ракочевих, Подгорица

Црногорски писци тога доба углавном живе изван Црне Горе, неки од њих тек су на почетку књижевног рада и афирмације, а готово их све обједињује чињеница да су својим поетичким токовима снажно утемељени у црногорско поднебље и овдашње инспиративно извориште. Један од њих је и Јанко Ђоновић са већ објављеним „Живим портретима” у Никшићу 1927. године, што му је ваљана пропусница да као студент београдског Правног факултета закорачи у тамошњи занимљив књижевни живот.

Попут осталих студената из Црне Горе, Ђоновић у новој средини прихвата напредне друштвене идеје. У политичком смислу профилише се као сљедбеник комунистичког покрета којем је Београдски универзитет једно од важнијих упоришта, али је уједно и расадник даровитих стваралаца и носилаца иновативних умјетничких тенденција. Нечему што ће се доцније искристалисати као опредјељење за пролетерску револуцију као историјску нужност претходи „Књига другова” 1929. године, саткана од радова младих југословенских лиричара који се увелико експонирају као заговорници социјалне, односно друштвене правде. Већ наредне деценије на дјелу је јасно формулисан књижевни покрет којем припада и Јанко Ђоновић.

Мада је његов стварни настанак везан за оснивање издавачког предузећа „Нолит” и часописа „Нова литература”, покрет се, с југословенским карактером, афирмише кроз фазу „социјалне литературе” до 1934. године и фазу „новог реализма” од 1935. до 1941. године. Ђоновићева припадност покрету манифестује се вишезначно, дијелом и кроз књигу „Двије ријеке” објављену заједно са Танасијем Младеновићем у Смедереву 1938. године, као и кроз један цјеловити политичко-књижевни ангажман који је, попут сродних аутора, подразумијевао потпуну личну и стваралачку посвећеност. У центру њиховог дјеловања налази се идеја по којој је књижевност недвосмислено у функцији борбе радничке класе и напредних снага за револуционарни преображај друштва. Све друго за њих није важно. Отуда један од идеолога покрета констатује:

„За нас није главна и најважнија ствар величина пјесничког талента... него чему он служи.”

Сходно свом програмском опредјељењу, писци социјалне литературе настоје да у што већој мјери остваре основне одреднице покрета, али и поред бучне декларативности њихови стварни учинци нијесу били на задовољавајућем нивоу. Резултати су највише видљиви у социјалној револуционарној поезији. На њу су пресудно утицали и дали јој препознатљиву снагу Чедомир Миндеровић, Јован Поповић, Радован Зоговић,

Јанко Ђоновић, Мирко Бањевић и други. Своја најбоља дјела писци социјалне литературе створили су уочи рата или одмах након њега. Такав је случај и са Јанком Ђоновићем који велики књижевни углед стиче после Другог свјетског рата.

Ђоновић се огледао у неколико књижевних жанрова. Биљежио је интересантне импресије о завичајним и другим личностима и догађајима, о приморским мотивима, писао је приповијетке с документарно-историјском подлогом чије мотиве развија у поезији. Боље рећи, њихове су иницијације тијесно повезане са пјесничким извориштима из којих пулсира задес црногорског народа у тешким егзистенцијалним условима. Но, поред поменутих интересовања он је, прије свега, пјесник и у његовој прилично конзистентној поетској лепези доминирају завичајни и уопште црногорски фрагменти. Они се у Ђоновићевом поетичком склопу доимају као универзални мотиви, његове пјесничке константе што обухватају вјечиту човјекову зачудност пред невољама и неправдама свијета. Те универзалије сублимирају Ђоновићеву поетску профилацију и стваралачка стремљења.

Упечатљиво је пјевао, с јаким метафоричким набојем, сочним језиком и готово опиљивим осјећањима о живописној Црмници („Црмница под јесен”), сродна је и „Морача” коју смо учили из лектире, као и још пјесама дубоко уроњених у црногорско поднебље. Ђоновић је, иначе, био опсједнут Црном Гором, доживотно јој је исказивао своју припадност и више од било кога из плејаде револуционара писаца истицао њене државотворне одреднице, национална и државна обиљежја. Чак и онда када је то у комплексу југословенске идеје и државе било непожељно и опасно.

Мада је ријеч о аутору који јасно осјећа социјалну неправду, што изискује неку врсту распричаности, објашњавалачког напора, у његовој поезији налазимо цијели спектар, да кажемо, чистих лирских прелива. То се посебно очитује у радовима мотивисаним завичајним предјелима. Препознатљиви локализовани топоси могу се у флексибилнијем приступу односити на цјелокупно црногорско поднебље а завичај ће му, током цјелокупног књижевног рада, остати важна и непрекидна инспирација. Осим кроз мотиве природе, о њему пјева с пуно осјећања и кроз судбине људи које немаштина развлачи по свијету гдје покушавају да нешто зараде и улију наду својима у домовини да је близу крај њиховим патњама. Но, отуда су, ако би се уопште и вратили, долазили као сопствене сјенке или, како пјесник каже, половни људи.

Иако је, како запажа Милорад Стојовић, попут других писаца социјалне литературе, Ђоновић платио цех, односно донекле стагнирао због

припадности том покрету, нека су његова најбоља дјела попут пјесме-поеме „Црнци и Црногорци” плод припадности широком љевичарском фронту којем у то вријеме припадају и неки модернисти и бивши над-реалисти. Њихова представа о друштву поклапа се са социјалним ангажманом у чијем је средишту стална човјекова тежња ка бољем и праведнијем свијету.

„Црнци и Црногорци” превасходно су подстакнути печалбарством, трагањем за бољим животом у туђини. Пјесма се бави невеселом судбином Црногораца што, притиснути свакојаким невољама у родној грудни, одлазе у Америку, обећану земљу, у чије се благостање и могућност да ће се у њој обогатити, уздају и надају. Уосталом, људима у сиромаштву и незнању не треба много да макар препознају наду у могућност повољне промјене њиховог живота. Одлазе преко океана с чврстом намјером да се, чим нешто зараде, врате, пјеснички речено, вјерним љубама од којих су многе остављене тек што су испрошене, својим породицама и посној земљи коју ће, како се надају, једном проширити и учинити плоднијом.

Ђоновић своје сународнике не моли, попут Сантића, да остану овдје, у својој земљи, без обзира на услове живота. Он евидентира њихов тегобан рад и патњу, њихова изневјерена очекивања. Већина тих економских емиграната никада се није вратила у домовину, остављајући, углавном, кости у америчким рудокопима. Њихове тек испрошене невјесте састарале су чекајући их на кућном прагу, дјеца су их заборавила или их никада нијесу упознала, ионако посна имања потпуно су запуштена. Отуда те људе није необично поистовјетити с америчким црнцима као грађанима другог реда, из најнижег друштвеног слоја, с потлаченим и обесправљеним особама који се у друштвеној заједници углавном своде на просту радну снагу. Нужност борбе за социјалну правду и бољи друштвени статус насушна је потреба њихове егзистенције, њиховог голог опстанка. Амерички су рудокопи црнцима и Црногорцима само костурнице, а од профита који остварују добијају само безначајне мрвице. Стога, из Ђоновићевих стихова, као и посљедица таквог стања, провијава потреба да се у бунту уједине и у духу радничког, односно пролетерског интернационализма устану против силе, капиталистичке тираније и неправде.

Препуна је црногорска историја, митологија и литература прича о онима што су, разним поводима, избивали из земље и сваки од њих заслужује посебну пажњу. И прича, наравно, о нашим прецима што су отишли „на зараду” у далеку Америку, а отуда гласови и новац никада од њих нијесу стигли. Ђоновићев пјеснички и људски вапај упућен је тим невољницима чије животно незнање сублимирају и илуструју стихови из

пјесме-поеме „Црнци и Црногорци”: „У пламсај јутарњег сунца/ које се топло уздигне/ над америчким рудокопима... са будацама на рамену/ и врућим хљебом у торби/ Црнци и Црногорци.// Пред њима рудник, голем и жут,/ и сан о колијевци на другом континенту,/ сан о амбару празном/ у коме се ко змија/ гладна година савија.” Пјесник у потпуности разумије и осјећа ситуацију у којој се налазе ти невољници и његова им је порука једноставна и њежна: „О, оче мој, рудару сињи, прими на дар овај комад срца,/ овај мој поздрав теби,/ велики човјече зноја и труда.”

Ђоновић није писац великог опуса, али је његово мјесто у савременој црногорској књижевности препознатљиво и значајно. Он је један од оних аутора што се формирају у корпусу напредних међуратних интелектуалаца, односно књижевне левиче, писаца који су у првим поратним годинама поставили темеље важних културних установа и институција и дали снажан замајак књижевном и уопште културном животу у Црној Гори. Ђоновић је књижевни ауторитет око којег се окупљају млади ствараоци и чији се судови уважавају и поштују. Једно вријеме незамислива је без њега било која важнија књижевна работа.

Без обзира на своју револуционарну прошлост коју карактерише и податак да је учествовао у Тринаестојулском устанку, да је био у заробљеништву и проживио све недаће концентрационих логора у Албанији, Италији и Њемачкој, препоручиле су га књижевне заслуге да у првим поратним годинама буде један од најважнијих књижевних чинилаца у Црној Гори. Након пресељења у Београд његов књижевни ангажман није толико динамичан, мада је присутан било кроз активности Црногорске академије наука и умјетности чији је члан од њеног оснивања, било кроз сарадњу с одређеним културним институцијама, или учешћем на књижевним манифестацијама. Данас је он аутор из антологија, читанки и лектире што је, у крајњем, за сваког писца више него довољно.

Bogic RAKOCEVIC

UNIVERSAL MOTIVES AS POETICAL CONSTANTS
(Main literary determinants of Janko Đonović)

Summary

Janko Đonovic holds a prominent place in the corpus of the leading Yugoslav intellectuals of the period between the two World Wars, that is, the authors of the so-called social literature or literary left movement. Although he recorded his interesting impressions about persons and events from his birthplace and other persons and events, he is primarily a poet. He is an author who felt strongly about social injustice, but we also find a whole range of

pure lyrical outbursts in his poetry. It is clearly reflected in the poems that are initiated by the birthplace motives. His works on Montenegrin economic immigrants are particularly impressive. What is called, or is still mentioned as a Yugoslav literature of the first half of the twentieth century abounds with themes of economic migration. And that is why the motifs of labour immigration in Djonovic's work can be viewed in the context of universal motives as poetic constants. On the other hand, the author extracted the birthplace peculiarities out of the universal context, and described an interesting milieu with its social, historical, cultural and other elements. Djonovic is not a writer of great opus but his place in contemporary Montenegrin literature is significant. His works are represented in anthologies, readers and textbooks. He is one of the authors who established the foundations for important cultural organizations and gave strong impetus to literary life in Montenegro and abroad in the early post-war years.

Key Words: *Janko Djonović, social literature, Crmnica, universal motives, poetry*